

др Сузана РАЈИЋ
Филозофски факултет
Београд

ИЗ ДНЕВНИКА ПАЈЕ МИХАИЛОВИЋА

Павле (Паја) Михаиловић рођен је у Јагодини 1845, а умро је у Нишу 1915. године. У месту рођења завршио је гимназију, а затим је студирао права у Београду. Синовац Стевче Михаиловића и унук Михаила Јовановића, оданог Обреновићима “и душом и телом”, Павле је растао у обреновићевској породици. Међутим, он је рано напустио ту породичну традицију.

Још као студент сарађивао је у новосадској “Застави”, а касније у “Панчевцу”. Био је добар друг и идејни истомислилац Светозара Марковића и Ђуре Љочића. С њима је 1871. године покренуо лист “Радник”, први социјалистички лист у Србији. У њему је објављен *програм* социјалиста, чији је потписник био и Паја Михаиловић. Даљи идејно-политички развој Михаиловића кретао се путем моделирања идеја Светозара Марковића и доцније Адама Богосављевића ка радикалним идејама које су нашле израза у програму тек основане Народне радикалне странке (1881).

Од септембра 1883. године Паја Михаиловић је заузео место у Главном одбору странке. То је било уочи самог избијања Тимочке буне. Михајловић је поделио судбину осталих другова из Главног одбора. У ноћи између 6. и 7. новембра похапшени су сви чланови Главног одбора (сем Пашића, који је напустио земљу)¹ и изведени су пред Преки суд, под оптужбом да су учествовали у подстицању, припремама, а самим тим и у подизању буне. Оптужба против Михаиловића није имала потребну тежину. Он се није теретио ниједном конкретном кривицом и, за разлику од Пере Тодоровића и Раше

---

¹ Раша Милошевић, Пера Тодоровић, Коста Таушановић, Стеван Стевановић, Јован Симић, Јован Ђаја, Андра Николић, Гига Гершић и Паја Михаиловић.

Милошевића осуђених на смрт, Михаиловић је са Костом Таушановићем осуђен на пет година затвора због “бунтовничког дела које носи на себи карактер издајничког предузећа против владајуће династије и устава земаљског”.

Иако га је краљ Милан помиловао почетком 1886. године, Павле Михаиловић је постао огорчени противник Милана Обреновића и његове владавине. Он то није крио и у свом дневнику је забележио да је много пута у животу разговарао са политичким истомишљеницима “како да се Србија ослободи Милана”. На више места помиње да се одрекао породичне традиције, оданости Обреновићима. Томе су допринела и честа отпуштања и пензионисања којима је био изложен за време владавине Милана, али и Александра Обреновића. Краља Милана је називао “демоном” кога српски народ мрзи, а његово уклањање не само с престола него и из земље сматрао је главним предусловом напретка Србије. О томе Михаиловић доста пише у својим белешкама.

Михаиловић је више пута покушавао да води дневне забелешке, али у томе није био истрајан. Своје успомене оставио је у шеснаест блокчића џепног формата, на одвојеним хартијама и папирима. У њима је готово увек догађаје почињао да бележи свакодневно, да би после неколико недеља напустио то правило, бележећи занимљивости без хронолошког реда. Често је у рукопис убацивао догађаје старе деценију—две, којих се сетио у тренутку, па је желео да их сачува од заборава. Ту су се такође нашле многе народне изреке и мисли неких филозофа и политичара. Због такве несистематичности, успомене Паје Михаиловића нису погодне за објављивање у целисти, тим више јер у њима има доста понављања и, писане на брзу руку, препуне су недоречен их мисли и несређених реченица.

Упркос овим мањкавостима, поједини фрагменти су од изузетног значаја за историчаре, поготово они које је Михаиловић бележио из дана у дан, при свежем сећању. Њихова важност лежи и у чињеници да је Михаиловић као члан Главног одбора Радикалне странке учествовао на свим партијским састанцима и саветовањима. Оштар критичар, с развијеном способношћу запажања, био је изузетно строг и према политичким неистомишљеницима, али и према друговима из странке. Посебно су занимљиви и важни психолошки портрети и оцене моралних квалитета челних људи Радикалне странке. Михаиловић без устезања критикује политичке потезе сво-

јих другова на власти и њихову етику у обављању јавних државних послова.

Део рукописа који објављујемо похрањен је у Архиву Српске академије наука, где је недавно доспео из Архива Историјског института САНУ. Сигнатура и фасцикулација нису промењене, те се и на новом месту у кутији број шездесет и осам налази Фонд Паје Михаиловића. У фасцикли број пет чувају се Михаиловићеви дневници.

Овај рукопис представља један од више почетака систематског вођења дневника. На пет табака зелено-жућкасте боје, 35 x 23 центиметара, Михаиловић је изложио догађаје с краја друге владе Саве Грујића (од марта 1890. до фебруара 1891) и, делом, збивања за време прве владе Николе Пашића (од фебруара до маја месеца 1891. године).

Приређивач је настојао да интервенције сведе на најмању могућу меру. Уједначено је писање великих и малих слова, одвојеног и састављеног писања речи. Најчешће су додавани интерпункцијски знаци, знаци навода, а скраћено написане речи допуњене су у угластим заградама. Све мале заграде у тексту пренели смо из оригинала, као и датуме који су по старом календару. Датуми у предговору и напоменама усаглашени су с данашњим рачунањем времена.

* * *

Не може да се стигне од других дневних послова, те да се дан за даном бележе догађаји који се у Србији сад, такорећи, свакога часа догађају. Много је пропуштено. Ако да Бог здравља и ако памћење послужи, попуниће се празнине које ће се одмах опазити у овом дневнику.

Ја увиђам и осећам потребу да догађаје бележим просто онако како знам да су у ствари били, по где што ћу причати шта сам и од других чуо, а чешће ћу казивати како и сâм посматрам ствари. У овоме ћу можда и грешити, али ја ћу искрено казивати како и колико познајем људе, па према томе, моћи ће се ценити и можда по где који догађај. Можда ће баш то учинити да се много штошта лакше објасни.

Сава је председник Министарства, не чисто радикалног.² Долази Скупштина редовна после оне ванредне. Од ове до редовне протекла је читава година дана. За то време имали су прилике да се другови у Министарству познају и да заједнички поведу послове државне на корист земље. Много се очекивало и надало од људи који су на влади. Међутим, надања се нису оправдала и није ни чудо кад су управу судбине ове земље узели у руке људи, такорећи, са сокака; људи без икакве практичне спреме. Све теоричари, познати нам или као добри професори, или чланкописци, али ништа више.³ Најзад, добра воља и чврстина карактера можда би све савладала и без сумње би то и било, али по моме мишљењу у томе је била велика оскудица. Чим су се опазили на власти, одмах се заборавило шта је било и поједини почеше радити на сасвим споредним пословима: да себе пошто–пото уздигну и завладају ситуацијом, као да се судбина земље и њен бољитак мери [тима] колико ће ко лично задобити. Други су брзо дошли до уверења да је све привремено и да су претходници имали право кад су на првом месту имали у виду своје личне материјалне интересе. Прво је изазвало интригу, а друго је на сву меру потпомагано. Сава Грујић, човек без прекора, поштен и добар, са најлепшим жељама за рад на поправци унутрашњег и спољњег живота Србије, запао је у чеврнтију. Међу друговима који се нису одликовали његовима особинама он је просто почео слабити, не прозирујући, у први мах, смер појединаца. Но, како су “подвизи” појединих почели избијати и ван кругова саме владе, Сава је видео с ким има посла и мада је било времена да неке своје другове ишћушка, он је ради саме ствари трпео и одлагао то на дан. Много му је пута говорено да је крајње време да се опрости неких колега у вла-

---

² Сава Грујић (1840–1913), генерал, државник, министар војни 1876, 1887, 1893, 1906, председник владе 1887, 1889–1891, 1904, 1906, председник Државног савета 1903, 1906–1910, дипломатски агент у Бугарској 1879, посланик у Атини 1882, у Петрограду 1885, 1897–1899. и Цариграду 1891–1893, 1900–1903. Припадао групи тзв. умерених радикала. Овде се мисли на Грујићеву владу која је водила државне послове од 28. марта 1889. до 23. фебруара 1891. године. То је била друга Грујићева влада састављена после абдикације краља Милана, а под Трећим намесништвом, које је вршило краљевску власт за време малолетства краља Александра Обреновића (1889–1893). Грујић је био шеф владе и министар иностраних дела.

³ Министри у Грујићевој влади били су: Коста Таушановић, Мика Кр. Ђорђевић, Светозар Милосављевић, Михаило Вујић, Андра Николић, Миливоје Јосимовић.

ди. То је већином слушао од самих својих другова, који су га неколико пута позивали да прегне и уклони Тауш.[ановића]⁴ и Ђају,⁵ али он је све одлагао. Било је више пута врло занимљивих сцена. Сава је згодном приликом пребацивао Кости да се лиже с намесницима без знања владе. Коста је, опет, међу посланике проносио како је Сава либерал и како он води неку засебну политику с намесницима, о којој влада ништа не зна. Ђаја опет, са своје стране, и мимо мин.[истра] председника и министра политике спољне, радио је на своју руку саопштавајући неке чланке без знања министра. Сава је то опажао, али се још никако није могао решити на измену неких личности у кабинету. Једном је пред свима читао писмо које је он упутио на Пашића⁶ и у коме му се жали на држање Ђајино. Ђаја је све то саслушао и рекао да ће дати оставку. Сутрадан, вели Сава, Ђаја се чини невешт; ни лук јео, ни лук мирисао. Запетост је наступила и интриге су се развиле у највећој мери. О Светом Јовану, слави Савиној, не буду позвани на вечеру Ђаја и Таушановић. Сава је тиме демонстративно хтео да изјави према њима своје нерасположење. Он то није ни крио. После петнаест дана Ђаја даје оставку, надајући се да ће цео кабинет повући за собом. То се опазило и да се не би то десило, одмах се његово место попуни. Дође Светозар Милосављевић.⁷ Али, интриге нису престајале. Ровењем оне двојице код посланика успело се, најзад, да је сваки опажао скори пад целе владе. Па-

⁴ Коста Таушановић (1853–1902), професор, политичар, књижевник, један од оснивача и првака Радикалне странке. Био је министар унутрашњих дела 1889–1890. и министар привреде 1890–1891.

⁵ Јован Ђаја (1848–1928), првак Радикалне странке, Преки суд га 1883, при суђењу Главном одбору странке, ослободио. Касније високи чиновник, народни посланик, државни саветник. Уређивао страначки лист *Одјек* и лист *Народ*. Годинама је био главни сарадник листа *Трговачки гласник*.

⁶ Никола Пашић (1845–1926), државник и политичар. Завршио техничке студије у Цириху (1868–1873). За организовање и учешће у Тимочкој буни 1883. осуђен на смрт, али је емигрирао у Бугарску. У земљу се вратио 1889. пошто је помилован. Био је више пута председник владе 1891–1892, 1904–1906, 1906–1908, 1909–1911, 1912–1918, 1921–1924, посланик Србије у Петрограду 1893/94, председник Београдске општине 1895–1897, од 1901. доживотни члан Државног савета.

⁷ Светозар Милосављевић (1845–1921), један од првих чланова Радикалне странке, у коалиционом либерално-радикалном кабинету 1887. године, био министар народне привреде, а министар унутрашњих дела 1887–1888, 1891, 1892, 1893–1894. и 1909. Један је од ретких радикала у чију је личну исправност веровао чак и краљ Милан, јер се понашао као најнепартичнији администратор Радикалне странке.

шић је већ био задобивен, јер је и сам сматрао да је Сава сувише слабодушан и да није кадар енергично да води пословима. Сава није био одлучан и то му је заиста мана; није био одлучан ни у одстрањивању личних, ни других крупних питања. Његово сувишно вођење обзира према појединцима чинило га да је изгледао млак и слаб. Тако се и Пашићу учинило, те није могао јасно да прозре интриге, него им најзад подлегао. Ђаја је при давању оставке казао намеснику Белимарковићу⁸ да не може више остати на месту на коме ће му опанак диктирати. Врло карактеристично! Најзад, на једној конференцији, сви његови (Савини) другови, изјаве да и сами увиђају да им треба дати оставке, јер се осећа застој у пословима са Скупштином и да треба да дођу други људи. Све се тако сустигло да ни Сава, ни они, нису могли ништа друго учинити, но да даду оставке. На овој конференцији били су и чланови Клуба скупштинског. Пашићу се повери састав кабинета и он га састави⁹ већином из истих чланова владе. Уклонио се само Сава и његов пашеног Светозар. Јосимовић¹⁰ је уклоњен, што није никад ни сматран као нужан, но као наметнут. Њега је Паја Вуковић¹¹ протежирао и зато је дошао у Министарство. Сви чланови владе то су свима признавали и изјављивали. Овакав нов састав кабинета Пашићевог није значио ништа друго но победа интриге Ђајине и Костине. Многи радикали и данас не појме овакав поступак Пашићев. Ђаја и *tutti compagni* окупирали су Николу одмах после оставке Савине и он је подлегао њиховом утицају. Само Пашић, Велимировић,¹² Ђаја, Коста и још неки знали су шта се

---

⁸ Јован Белимарковић (1827–1906), генерал, министар војни и заступник министра грађевина 1868–1872, краљевски намесник 1889–1893, члан Државног савета 1872–1875, професор Артиљеријске школе.

⁹ То је била прва Пашићева влада, која је на управи била тринаест месеци, од краја фебруара 1891. до почетка априла 1892.

¹⁰ Миливоје Јосимовић важио је за доброг инжењера, због чега су га радикали поставили за директора државних железница, пошто је претходно откупљена од страних улагача.

¹¹ Павле (Паја) Ј. Вуковић, радикал из доба пре званичног конституисања странке; 1876. постао први радикални председник Крагујевачке општине, био посланик у Народној скупштини и уз Милију Миловановића и Адама Богосављевића представљао је најгласнији поборник радикалског опозиционарства, седамдесетих година 19. века.

¹² Пера Велимировић (1848–1921), у младости сарадник Светозара Марковића, касније један од најистакнутијих радикала.

спрема и кува. Пашић се није саветовао са Савом, као што је овај у свим важнијим риликама чинио с њим. Чак ни министар унутр.[ашњих] дела није знао за састав кабинета док није то случајно дознао од начел.[ника] Мин.[истарства] унутр.[ашњих] послова Стојана Протића,¹³ кога је он код своје куће позвао случајно да га о томе пита. Ја сам, за дан–два преговарања око састава кабинета, говорио Велимировићу да каже Пашићу, ако га овај позове, да никако он (Пашић) извесне људе не узима у кабинет (Ђају, Косту) и да он (Велимировић) не улази са таквим људима, ако га понуде. Онда ми је рекао да се разуме да ће тако радити, а сутрадан већ је примио Министарство. (Андра¹⁴ ми је грозне ствари причао о Ђаји и Кости, а тако и Миша Вујић¹⁵ и опет су зато ушли с њима у Министарство.)

(Светозар [Милосављевић] ми је причао да се баш зато и примио мин.[истарског] места, иако је знао да неће дугог века бити, да се само не би сматрало да Ђаја својом оставком повлачи и оставку других.)¹⁶

Ја пишем ово на брзу руку, како ми шта дође, да се сетим и да попутим оно напред написано. Сад само хоћу да набацам, те да не изгубим по какаво сећање, а доцније ћу уредити све.

После састава кабинета Пашићевог писао сам Пашићу писмо (концепт писма међу мојим хартијама). Доста сам ћутао, трпео и гледао шта се ради. Али, како сам сматрао да је Пашић овом приликом учинио капиталну погрешку у избору људи за владу, а њега сам сматрао као човека који неће лако улетати у посао тако тежак док се

---

¹³ Стојан Протић (1857–1923), политичар, један од радикалских првака, уредник *Самоуправе*, Гласила радикала. Секретар и начелник Министарства унутрашњих дела 1889, председник Пореске управе 1892, 1897, министар унутрашњих дела 1903–1905, 1906–1907, 1912–1914, министар финансија 1909–1912, 1917–1918. Председник прве ваде у уједињеној држави 1918–1919. године. Писац низа књига и политичких расправа.

¹⁴ Андра Николић (1853–1918), члан Главног одбора Радикалне странке. Преки суд у Зајечару 1883. ослободо га као невиног. Касније био више пута министар и председник Народне скупштине.

¹⁵ Михаило Вујић (1853–1913), доктор филозофије и политичке економије, професор на Великој школи 1879–1887, министар финансија 1887–1888, 1889, 1891, 1893, 1896–1897, министар иностраних послова 1901, посланик у Паризу, Бечу, Берлину и Риму. Припадао групи тзв. умерених радикала.

¹⁶ Ђаја је иступио из кабинета 28. јануара 1891. Пет дана га је заступао у дужности Михаило Ђорђевић, а затим Светозар Милосављевић.

не разговори и са својим старим друговима, у које и ја долазим, то сам се бар према њему одужио и као личном пријатељу, старом другару и вођи странке.

*

Гарашанин¹⁷ износи нека писма Миланова, Милан Гарашанинова. Скупштина на окупу. Драгиша¹⁸ династичан. Скупштина га предаје суду, Главни одбор [га] 17. фебруара искључује из странке и то се штампа у “Одјеку” 21. фебруара, а накнадно [се] Гл. [авни] одбор сазива 23. фебруара [1891] да то утврди. Пашић је то сам учинио. 21. увече долази Милан из Париза. 23. изилази штампано писмо Миланово Гарашанину, у коме пита зашто је удавио Илку и Книћанку.¹⁹ Гарашанин одговара да он [није то учинио], него Милан. “Видело” се узапћује. Милан дошао да сврши ствар са краљицом.

24. [фебруара] састанак министара код Пашића да разговарају о том питању. Краљицу ће, ма и силом, да терају. Тражиће се да и Милан не долази у земљу. На овом састанку Пашић прича шта је говорио с Миланом, јер је пре тога говорио с њим. Милан му предлагао да ће се уклонити и земље ако се дâ каква награда – плата. То је најјачи услов. Пристаје да под таквим условима иде и [да] не долази, а наравно, да се краљица отера лепим или силом. Одговорено му је да о некој плати и новцима не може бити ни говора. Он остаје при своме. Постављао је још неке услове, које не могах сазнати, само

---

¹⁷ Милутин Гарашанин (1843–1898), син Илије Гарашанина, политичар. Један од вођа Напредне странке, министар унутрашњих дела у Пироћанчевој влади 1880–1883, председник владе 1883–1887, посланик у Бечу 1883–1884. и Паризу 1894–1898. Дошао у сукоб са краљем Миланом 1887. године, када је одбио да буде председник владе за време које би се извршио развод краља и краљице.

¹⁸ Драгиша Станојевић (1844–1918), публициста и књижевни радник, правник по образовању. Као рођак Карађорђевића био је под сталном присмотром и више пута у емиграцији, за време владавине Обреновића. Идејно је био близак Светозару Марковићу, а затим радикалима. Због прогласа *Писмо народу српском* из 1891. године, у којем оптужује владајућу Радикалну странку, бива искључен из њених редова и осуђен на годину дана затвора.

¹⁹ Јелена Илка Марковић, жена стрељаног Јеврема Марковића због учешћа у Тополској буни, пуцала је на краља Милана у Саборној цркви 11. октобра 1882. Осуђена на смрт, па помилована. У пожаревачком затвору, где је издржавала казну, пронађена је удављена крајем маја 1883. Јелена (Лена) Книћанин, за коју је на суду доказано да је знала за Илкин атентат, такође је нађена мртва у затвору.

знам да су тешки. Цела ствар изгледа да ништа од погодбе бити неће. Милан тражи паре, а то му се нема од куд давати, нити ће Скупштина на то пристати.

25. [фeбруара] Пера Вел.[имировић] ми рече да ће ово Министарство бити привремено. Неки чланови садашње владе неће остати. Министарство спољних послова узео је доцније Пашић.²⁰ Од других чујем да ће Таушановић бити смењен и да ће место којег послалика на страни добити. То исто [прича се] и за Мику Ђорђевића,²¹ а на место Ђајино доћи ће Аца Станојевић?!²² Ова је комбинација могућа, а тако ће нешто можда и бити. Коста је толико компромитован (врло је склон игри à la change). Просто рећи, није пропуштао ниједну прилику где се може што зарадити. Таса Банковић²³ причао ми је сигурно да је од самог Биндера (закупника рудника у Крупњу, који се обогатио антимоном²⁴ кога тамо има много) добио неких 25 хиљада динара да му се само не одузме концесија. Ово је Биндер причао Таси и жалио се како га је Коста љуто преварио, јер му је концесија опет одузета. Мени је познато да је било муке док је концесија одузета. Толико пута у Министарству говорено је Кости да му [је] одузме и он [је] свакад одговарао да хоће и одуговлачио. Најзад, отишао је у Беч да се лечи и, чини ми се, да је ту концесију за време његовог одсуства одузео Ђаја, као заступник мин.[истарства] нар.[одне] привреде. Лаза Илић, доктор, писао је у “Тимочанину”, новинама што излазе у Зајечару, да су нечиста посла са издавањем под закуп поште од Зајечара до Неготина или Књажевца. Не могу добро да се сетим кад је Коста опет ћарио.

²⁰ При саставу кабинета Пашић је постао председник владе без портфеља.

²¹ Михаило Кр. Ђорђевић, адвокат и правник, хонорарни професор Трговачког и Меничког права на Великој школи. Са Пером Велимировићем и Ристом Поповићем представљао радикале у ужем уставотворном одбору 1888; био министар правде 1894–1895. и министар унутрашњих дела 1896–1897.

²² Аца Станојевић (1852–1947), политичар, члан Главног одбора Радикалне странке од њеног оснивања, први пут изабран за народног посланика 1880, а 1902. постао председник Народне скупштине и више пута се налазио на тој дужности. Због учешћа у Тимочкој буни 1883. осуђен је на смрт, али је успео да побегне из земље. За умешаност у Чебинчеву аферу 1894. осуђен на три године затвора, помилован 1895. Важио је за другог човека странке, иза Пашића. После Пашићеве смрти 1926. вођа старе Радикалне странке.

²³ Таса Банковић, трговац, члан Главног одбора Радикалне странке од 1882. године.

²⁴ Крт метал који служи за израду легура с оловом, цинком и др.

Тако је пазарио и са закупником превоза угља из Сењског мајдана до Ћуприје. Сам Живојин Ћирић, инжењер који тамо ради, причао ми да је закупнику дата нека повишица за насипање пута и да је врло много дато и сасвим без потребе.

Мика Ђорђевић мин.[истар], причао ми како је Ђајина жена причала да је Ђаја добио неко наследство. Кад му је честитао, Ђаја му је рекао да [то] није истина. Међутим, то је наследство било од ове закупнине поштанске линије о којој је било речи у “Тимочанину”. Ђаја је крајња сиротиња, јер је оптерећен децом, никад ништа није имао, а после овога добио је клавир [оштећен крај стране] из Беча и неки сервис од сребра за 12 лица. Ово је и Мики Ђорђевић тврдио, а за клавир казивао ми је Аца глуви, цариник до кога је дошао Марко Велизарић, који је као посредник неке трговачке фирме из Италије ишао на одсуство те се о туђем трошку провео, чим је дошао с пута. Причао му је како је стриц Ђаји набавио и поклонио тај сервис и клавир. Ја знам, Ђаја ми причао, да је у свађи са стрцем још од његове женидбе, и да му стриц није баш толико богат.

26. фебр.[уара] Милан, (бив.[ши] краљ) попушта; пристаће да му се не да ништа “у готовом” и да пристаје не долазити у земљу, само да се краљица удаљи.

Пашића ништа не питам, јер и он мене ништа, такође, не пита. Немам обичај да облећем ни око кога. Он је занесен сад толиким почастима, па и не тражи да чује искрену реч. То је обична појава. Докле га то мало прође, не сумњам да ће се повратити и отргнуће се ласкаваца који [су] га опколили и не даду му ни тренутка мира. Биће времена кад ће полако постати врло искусан.

27. фебр.[уара] Ђока Радовановић говорио с Ранком Тајсићем.²⁵ Овај му је причао како ће за годину две доћи све сами радикали, који ће све данашње радикале искључити из партије. Ранко је опозиционар данашњој влади. Он се чврсто држи с попом Миланом²⁶ коме је идеал Пера Карађорђевић.²⁷

---

²⁵ Ранко Тајсић (1843–1903), истакнути радикал, народни посланик и трибун. Био члан Уставотворног одбора, али није хтео потписати Пројекат устава, нити Устав од 1888. Противио се компромисима умерених радикала према двору и Обреновићима.

²⁶ Прота Милан Ћурић (1844–1917), члан Главног одбора Радикалне странке од њеног оснивања до смрти. Због сумње да је убио напредњачког посланика Вељка Јаковљевића 1886. побегао у Црну Гору и вратио се после абдикације краља Милана 1889. Осумњичен и за учешће у Чебинчевој афери, а због Ивањданског атентата 1899. осуђен на двадесет година робије. Помилован 1900. године.

Неки напредњачки министри спремају се да се ограде од оптужбе у писму Милановом и Гарашаниновом.

Јасно је сад свакоме да је Гарашанин удавио Илку и Книћанку и да је он био умешан у заверу да Милана убију, због чега их је и уклонио са света.

Сваки дан не записујем, јер готово прође дан–два па ништа нема вредно да се запише.

2. марта – Јуче је у Скупштини биран нов председник. Изабран Катић.²⁸ С Пашићем сам се виђао два пута. Ништа ми не спомиње о мом писму, нити ми одговара. Милован Миловановић²⁹ поцеделе се с министром Миком [Ђорђевићем], па дао оставку. Мика му наредбом одузео све важније послове. Милан је имао обичај да реферише намесницима о неким стварима, пре но и своје министру. Што год зна, имао је обичај да свуда прича. Детињаст и недорастао за посао и положај на коме је. Сем тога, није ништа ни радио. Тако ми рече Миша Вујић кад сам га питао има ли каквих важнијих узрока што се Мика тако понаша према своје начелнику. Мика је био још гори.

Милан је треба[ло] јуче да иде, а он још седи. Противу Гарашанина мораће се предузети истрага за убиство Илке и Лене. Предстоје важна открића. Зликовци проказују један другог. Има Бога! За припремљени покољ [18]83. године испаштаће и деца њихова.

19. марта – До данас баш ништа важно нисам имао да запишем. Велики покрет и ларма противу трошарине.³⁰ Држе се скупови,

---

²⁷ Петар Карађорђевић (1844–1921), краљ Србије од 1903. Оженио се на Цетињу 1883. Зорком Петровић (1864–1890), а кумовао им је руски цар Александар III.

²⁸ Димитрије Катић (1845–1899), првак Радикалне странке, председник Народне скупштине 1891. Као и Тајсић, био у Уставотворном одбору 1888, али није хтео да потпише Пројекат устава, нити да гласа за Устав.

²⁹ Милован Ђ. Миловановић (1874–1912), политичар и правник. Припадао је струји тзв. умерених радикала. Био је начелник у Министарству иностраних дела 1890–1892. Истакао се својом одбраном протеривања краљице Наталије 1891. Министар правде био је 1896–1897, 1901. министар народне привреде, 1902. министар финансија, 1908–1911. министар иностраних дела, 1911. председник владе и министар иностраних дела. Остао је упамћен као иницијатор и творац споразума с Бугарима 1912. године.

³⁰ Изменама и допунама Закона о непосредном порезу од 28. марта 1891. повећан је порез за чиновнике и трговце, а повећаном трошарином влада је желела да покрије буџетски дефицит од неколико милиона. Поред веће трошарине на предмете на које је одраније постојала, уведена је трошарина на нове производе.

шиљу се молбе скуповима само да се трошарина смањи, али влада, будући у прпи због дефицита, морала се решити на ову меру и Скупштина је усвојила трошарину са неким малим олакшицама.

Рече ми (15. ов.[ог] м.[есеца]) Таса Банковић, кад смо ишли у шетњу с Калимегдана кроз горњи град, да се налазио с Кост.[ом] Таушановићем и да је овај изразио жељу да не будем члан надзорног одбора у Задрузи. Сигурно зато што му је неко изнео шта и колико акција има у Задрузи, па држи да сам ја то учинио. Он због тих акција има и парницу код суда са Пером Тодоровићем,³¹ који га је јавно питао од куд му паре да купује акције. Овде с намером неком нисам говорио о тим његовим акцијама у Задрузи. Говорио сам с пријатељ.[има] који су се више од мене чудили одкуд му новац за акције. Уосталом, његови другови у кабинету много црње говоре о њему и најозбиљније га сумњиче у крађи. Прави је ћуран кад мисли да ћу се ја понизити да га денунцирам. То би чинио само кад би се решио да и ја крадем, па да на другог пребацим. А за то нисам толико “еластичан” као господа којима то иде од руке.

Чудновато! Ономад сам разговарао са Банковићем опет о Биндеру који је, по његовом причању, платио Таушановићу, па га овај после преварио. Не сећа се, вели, да ми је то причао. Ја сам га подсећао и на улицу којом смо ишли за време тога разговора и на дан кад је то било, и он је на све то ћутао. Тасина посла! Он по три пута на дан мења мишљење, као и капуте. Боји се и радо уступа где се нада каквом послу, па сигурно је добио какав “изглед” од Косте, те сад обрће другач[и]је. Али, опет му није све то сметало да ми прича како је истина [да] је Коста морао одузети Биндеру повластицу за рудник антимоно у Крупњу, али је свему доскочено. Сад је Биндер нашао неког Француза, иза чијих леђа Биндер стоји, па тражи да му се уступи рудник. Коста је врло вољан (иако је пре говорио да га држава треба да држи, јер ће велику добит имати) да то учини и како је Црни Стева савет.[ник], говорио, да га мајци неће проћи са дозволом ако у Савет дође.

---

³¹ Пера Тодоровић (1852–1907), политичар и новинар. Био је најпре поборник идеја руских социјалиста, а затим један од главних оснивача и организатора Народне радикалне странке у Србији и члан њеног Главног одбора. Осуђен на смрт због организације Тимочке буне 1883, па помилован 1886. Од тада мења своје држање према краљу Милану, због чега је искључен из страначких редова. Аутор је више романа, дневника, мемоара и уредник и власник “Малих новина”.

22. марта – Ових дана непрестано се држе министарске седнице и конференције. Траже начина како ће с Миланом да изиђу на крај. Врло тешко иде.

Између осталих разлога што је Сава одступио био је и тај да се он уклони, те да Пашић прихвати ту ствар с Миланом и краљицом и да је доврши. Али, до сад[а] иде врло тешко.

Доста сигурно чујем да је Милан чинио неке кораке да се са краљицом полако измири. Ако би ово испало Милану за руком, многе би стври пошле горе и несрећније.

Краљица је говорила Вл.[адимиру] Јован.[овићу],³² саветнику, да је врло преварена од радикала; да се по наговору њихову и обратила Скупштини,³³ јер је уверавана у успех, иначе, не би то чинила. Кад је она изјављивала да сумња у успех због писма Саве, председ.[ника] министарства, који јој је саветовао да то не чини (да се Скупштини не жали), онда ми је, вели [краљица], Пашић поручио да Сава мора тако да пише као министар, али да јој то неће ништа сметати да се Скупштини жали. Како Сава прича, он није знао ништа о тој поруци, а писао је краљици у договору са Пашићем. Шта ти је искрена дружба!!

Јуче сам дознао да је била нека вечера код Мике Ђорђевића, на којој је био председ.[седник] Скупшт.[ине] Дим.[итрије] Катић, Гершић, Вујић и још неки и да је Мика, између осталог, и мене грдио: како ја нешто хоћу и дурим се на министре и како на све њих насрћем из Контроле. На то је, веле, Катић рекао: “Што се то не јави Клубу, па би се зачас пречистило с њим”. Нисам никад сматрао да сам дошао у Контролу да држим кога уз дувар и да вучем плату бадава. Напротив, прегао сам да што више урадим за државу. У интересу државном ја хоћу искрено, савесно и поштено. Где год има каквих неправилности или злоупотреба на штету касе државне, ја не

---

³² Владимир Јовановић (1833–1922), економиста по образовању; један од првих чланова Либералне странке, од 1863. професор политичке економије на Великој школи. Због опозиције кнезу Михаилу неколико година провео у емиграцији. Од 1873. поново је у државној служби. Био је министар финансија 1876–1878. и 1880–1881, а од 1890. до 1903. године, са кратким прекидима, био је државни саветник.

³³ Незадовољна решењем митрополита Теодосија о разводу брака из 1888. године, краљица је упутила жалбу Народној скупштини, са жељом да она поништи тај акт. На тајној скупштинској седници 12. децембра 1890. године већином радикалски посланици донели су одлуку да се краљичина жалба не може узети у поступак јер Скупштина по Уставу није надлежна за жалбе те врсте.

пропуштам прилике да скрећем пажњу дотичнима, и приватно и званично. Тако сам радио и према министрима и држао сам да то није грех, но да сам баш тако и требао да радим и да и они сами треба да се радују што је Контрола оживела и почиње се старати о овоме о чему она треба да води бригу. Ја поодавна знам да [ће] се многи љутити због прегледа каса у њиховим министарствима (које никад нису до лане прегладане), али нисам то сматрао за озбиљно. Сад видим да Гл.[авна] Контр.[ола] њеним живим радом изазива незадовољство, као да им Контрола узима што од важности и њихове власти. Микин пројект (министра правде) најјасније то доказује.

Од ово неколико дана још непрестано трају конференције министарске о решењу питања са Миланом, бив.[шим] краљем. Знамо то да Милан тражи један милион, тј. све оно што сад месечно прима, по 30 хиљада динара да му се исплати до пунолетства краљева. Сем тога, тражи још два милијуна, за које улаже своје имање што га има у Београду. За све ово он [се] са своје стране одриче чланства краљевог дома и престаје бити српски поданик. За ово последње молио је да му се остави два месеца почека, јер не може да одмах изради прелаз у страну поданство.

Ово ми је казивао Андра Николић, кад је долазио к мени у канцеларију. За саопштавање овога молио ме Андра да ником не причам, јер Пашић би хтео да се даље из круга наше владе не зна. Ово ми је два пута нагласио да у тајности држим. Међутим, све ово после два дана причао ми је мој члан Марко Велизарић, који вели да се зна за ово што је Мика Кр. Ђорђевић причао Катићу, а овај другима и тако редом; и можда се и тако дознало, који сигурно нису чували ову тајну.

23. марта поподне од 3 до 5 сати: том приликом причао Андра какве муке има са митрополитом Мијаилом³⁴ и како ништа не може с њим да учини зато што Пашић не да да се реч каже, јер нам је потребан због Русије. Русија врло полаже на то да Мијаило не дође у судар с владом. (Руси веома полажу на одржање црквеног достојанствена у Србији, које носи Мијаило као њихов човек.) Том приликом питао сам Андру шта то би њему, и Пери, и Миши да уђу

---

³⁴ Милоје (Михаило) Јовановић (1826–1898), митрополит Србије (1859–1881. и 1889–1898). Као русофил уклоњен је с дужности 1881, после чега је отишао у изгнанство у Русију. Вратио се у Србију после абдикације краљ Милана 1889.

у Пашићев кабинет са Таушановићем, кад ми је познато њихово расположење према Кости, кога сва тројица, а још и Мика Ђорђевић, сматрају да је нечистих руку, по њиховим сопственим речима у разговору овда–онда.

На ово ми је Андра овако причао: “Теби је (тј. мени) ваљда познато да је на позив намесништва да Пашић састави кабинет, још на два дана пре коначног састава кабинета, састављена листа министара у кући Косте Таушановића. До оног дана кад ће намесништву јавити листу министара, никог од нас није звао да се посаветује (сем Пере на један дан пре). Кад нас је Пашић позвао код своје куће, где смо били, па и Коста, онда нам је просто рекао: ти ћеш бити министар тај, а ти тај и т. д и одмах оде да јави намесништву листу. За то време Пера изађе напоље, бајаги у проход, и ја одмах за њим. И том приликом га упитах: “Ти си старији, ми на тебе чекамо. Он онда слеже раменима и тако Пашић оде намесницима да јави”. “После смо”, вели [Андра], “били код Пере ја, Миша” и не сећам се још за кога рече, и разговарали [су] о томе. Сутрадан је ишао Миша и давао Пашићу оставку, [јер] неће са Костом. Онда је Пашић Миши, па после и нама одговорио да ће с Костом свршити чим се буџет доврши у Скупштини. Буџет је, вели, прошао, и као што видиш, Коста није уклоњен и ми још седимо заједно у Министарству”.

На моје питање зашто тако раде, одговори ми: “Зато што ниједан нема куражи”. Е па шта то може бити да Пашић хоће Косту пошто–пото да одржи и да у његовој кући саставља листу. Сигурно мисли да га овим увлачењем у Министарство оправда пред јавним мњењем, које га већ увелико сматра за човека нечистих руку.

“Право да ти кажем, ту је код Пашића главно округао разлог”. Има људи који јебавају туђе жене, па опет нису ничим везани, но су самостални у својим радњама, а има опет шмокљана који кад се вежу уза какву жену не умеју самостално ни да мисле, ни да раде. Ето, Пашић долази у ред ових других.

И ја сам слушао да свет говори то, али чисто не могу да верујем у толику слабост Пашићеву.

Тако је и никако другач[иј]е.

Па добро, шта мисли Никола најзад с њим? Је ли истина да га хоће да пошље за посланика на страну?

Сигурно да то хоће.

Па онда, ми ћемо по напредњачки. Уместо наше људе да казнимо за њихове прљавштине, баш зато што су наши, и што треба да

се разликујемо од других партија које су биле на власти, јер и народ то од нас очекује, а ми само тупкамо истим путем којим су ишли и пре нас. Лепо ће нам ићи.

Нажалост, као што видиш, тако је, али што смо овако укочили, просто не знам. Све ми се чини [да је стога] што један на другог полагамо да треба да почне, а ниједан нема куражи. Што се мене тиче, једва чекам да се опростим овога посла који ми је и сувише досадан. Некако су у Скупштини дошли људи с којима се не може ништа учинити, а остали су у народу људи који можда нису интелигентнији од ових, али су мудрији и с њима би се дало што учинити”.

Овом приликом причао ми је шта је и какве [је] тегобе имао с митрополитом око постављења владике, нарочито како је митрополит протежирао Стокића за владика и како Андра није хтео [то да прихвати].³⁵ Сава се том приликом добро држао према митрополиту. Тако исто, [причао ми је] о проти пожаревачком и још друге ситније ствари.

29. марта – Пашић позива неке људе из Скупштине (из сваког округа по једног), те проба може ли се Милану учинити новчано давање, које полаже као услов, па да на тај начин престане долазити у Србији, сем случаја кад је краљ болестан. (Да. Сем тога краљ би још сваке године имао ићи на састанак с Миланом где би влада с намесништвом одредила). Већином је нашао на неодобравање. Вића Радовановић био је јутрос код мене и каже ми да је то плаћање и давање Милану врло непопуларно; народ не воле буне, преврат и крви и сваком другом дао би и новац и можда више, али Милану, кога толико мрзи, никако неће пристати и због њега ће пре и у крв загазити. Препоручили смо, вели [Радовановић], влади да никако то не чине и [да] не дају оставке, па ма им Намесништво ниједан указ не потписало док се опет наредна Скупштина не састане. (А сутра треба да се распусти.) “ - А шта би с вашом интерпелацијом о наређењу приправности у војсци приликом прогласа Драгишиног [упитах].

- Па, морамо да нађемо неки модус да не би министар дошао у опреку са Намесништвом, које би му можда правило сметње, а које једва чека да мин.[истар] војни³⁶ да оставку, јер га намесници не трпе. Он (мин.[истар] војени) вели као да је врло енергичан, јер је наредио, чим је дошао, да “приправност” не стаје. Та је приправност

---

³⁵ Овде смо прекинули реченицу тачком због дужине и лакшег разумевања.

³⁶ Министар војни у то време био је Димитрије Ђурић.

трајала до скоро и он је звао Богићевића³⁷ и питао га о томе. Богићевић му рекао да се договори с намесницима, јер су му они заповедили [да тако каже]. На то је мин.[истар] заповедио да [се] одмах приправност укине и командант је то учинио.

- Па, то није баш најзгодније. Попуштање на сваком кораку. Устав се оваком практиком може да изиграва, а то је врло штетно и од недогледних последица.

- За сад не можемо друга[чиј]е, само да одржимо садањег министра, који има намера да измени многе команданте дивизија, који би били већи пријатељи данашњег стања но ови сад”.

*

Милан Глишић³⁸ код свију судова добио парницу противу Англо-банке за 150 хиљада накнаде. Мостић³⁹ ми прича да су Милутин Марковић,⁴⁰ он и Ђока Новаковић, судија, добили по 400 наполеона што су остале другове навели на овако решење. На овоме су радили, преко Милутина, Таса Банковић и Лука Ћеловић,⁴¹ који су такође добили свој део. Даље, вели, да ће све изнети на јавност. Тек само да није без скандала.

По моме мишљењу, Глишић није требало да добије парницу, јер уговор није добровољно раскинут, те да може тражити накнаду. [Уговор је раскинут] насилно и онда нема места потраживању накнаде, јер Друштво није могло то ни претпостављати кад је, уопште, узимало монопол соли.

---

³⁷ Антоније Богићевић, генерал, месни командант у Београду.

³⁸ Милош Глишић, председник скупштинског клуба Напредне странке 1885. године, истакнути напредњак.

³⁹ Милан Мостић, један од способних радикалских адвоката; посебно се истакао у оспоравању оптужбе ухапшеним радикалима 1899. године, после Ивањданског атентата, када је тврдио да се атентат на краља Милана не може сматрати “велеиздајничким предузећем”, јер Милан Обреновић није ни владалац, ни престолонаследник.

⁴⁰ Милутин Ј. Марковић, први уредник партијског гласила “Самоуправа”; уз Перу Тодоровића и Стојана Протића био један од најистакнутијих представника Радикалне странке.

⁴¹ Лука Ћеловић (1854–1929), 1872. дошао из Босне у Београд; био је председник Београдске задруге за помагање и штедњу, новчаног завода који је потпомагао развој индустријских предузећа.

30. марта чујем да су намесници већ потписали неки уговор с Миланом. Уговор не може другачи[ији] бити но да се Милан новчано задовољи. А како се онда слаже оно Виђино да је ужи клуб противу давања новаца? Данас, сутра, дознаћу шта је то било.

Дознајем да се Скупштина неће вечерас закључити, као што ми Катић синоћ рече, него сутра навече, тако како ће потом посланици моћи из Скупштине одмах на железницу (у 10 сати ноћу) отићи.

Данас дође срески начел.[ник] Среза врачарског г.[осподин] М. Павловић, те ми повери да је нашао рудник дрвеног угља овде у околини Београда, близу воде, и позва ме да заједнички тражимо концесију за тај рудник. Поручих му да донесе да најпре испитамо хемијске састојке и вредност његову, па после да приступимо даљем раду, ако шта вреди.

Ништа није било.

Био сам у Скупштини. Нисам стигао кад је читан акт Миланов упућен намесницима, у коме каже да ће ради правилног развитка у земљи, а у интересу престола, отићи из земље и неће се враћати до пунолетства краљевог. Посланици из опозиције говорили су да се просто овај акт узме на знање, а посланик Вића Радовановић, по ранијем договору с владом, предложио је да Скупштина донесе резолуцију. Резолуција је написана онде, у соби министарској и преписао је Милан Мостић, адвокат. Слушао сам кад је Резолуција читана. После ње пријавило се неколико говорника противу другог дела Резолуције. Сви су говорили да нема места да краљица мора ићи из земље зато што се Милан добровољно уклања. (Пре Резолуције и Милановог акта прочитан је 30. марта указ којим се тражи одобрење Скупштине да се краљевом дому изда 1 милијун динара са интересом 6% и да се отплати тај зајам за 4 године.)

Одмах после овога, пошто је Скупштина усвојила Резолуцију, изјавио је Вића Радовановић да у име своје и својих другова одустаје од инте[r]пелације о наређеној приправности у војсци, а одмах затим прочитан је и акт којим се Скупштина закључује.

Тог истог дана увече био је банкет радикалних посланика код “Коларца”, на коме смо и ми неки били присутни.

1. и 2. априла – Министар унутр.[ашњих] дела писао је краљици и молио да јој може саопштити Резолуцију Скупштине. Она га није примила и изјавила је преко својих људи да из Србије неће другач[иј]е отићи но силом. Сад опет предстоји један велики шкандал.

С једне стране Милан, с друге краљица учестали су толико којекаквим испадима да ће се цела ствар, по свој прилици, завршити поразом за породицу Обреновић. И отац и мајка раде тако да ће њиховом сину учинити немогућ опстанак на престолу и у земљи.

Јуче, или ономад, краљ отац добио је некакву депешу из Париза од неке његове љубазнице, која му тражи пара што пре и узгред му шиље хиљаду пољубаца. Ова је депеша случајно рђаво адресована мин.[истру] спољ.[них] послова Мики Ђорђевићу. Он није био у Министарству и депешу му пошаљу кући. Жена му, љубопитна, и не читајући адресу, отвори депешу и кад виде да се траже паре и да се шиљу толики пољупци, плане и стане нападати мужа. Овај се богзна како извињавао и тек кад је, претурајући остала акта која су с депешом дошла, наишао на куверту празну и адресу видео да гласи на краља Милана, затражи од жене депешу и онда тек виде да је туђа депеша отворена. Мика је одмах депешу однео Милану и извинио се за овај случај. Наше[г] доброг старог господара јуре скандалима гди год се помакне. Његови трагови базде у Србији као и у Паризу и гди год мрдне.

Синоћ је (1. [априла]) био код мене Живојин Ћирић, инжињер сењске железничке пруге, па ми је причао каква се чуда тамо раде. Прича како Ракић неки, закупник преноса угља, ради на штету државне касе. Како му је одобрено још 7 динара више за пренос од сваке тоне, како пут ништа не ваља и не оправља се, и како се савим оправдано држи да је он некога подмитио, јер што год хоће и што год ради, све му се из Мин.[истарства] привреде одобрава. Овде се виде лепо прљави прсти мин.[истра] привреде, јер се не може за ово пребацити шефовима, кад министар све ово одобрава. О овоме је писано појединим министарствима да овоме стану на пут, ал' нико ништа није хтео да ради по томе. Неки Алекса Живановић, звани Черкез, секретар мин.[истарства] привреде, одређен да надзирава оправку путова, у шта се разуме, кажу, као магарац у кантару, потрошио је једног дана на картама 2 хиљаде динара од новца који је одређен за исплату раденицима. После тога одмах је отишао у Београд и тражио одобрење да му управник Сењског мајдана изда 5 хиљ.[ада] динара. Овај му на прво потраживање, пре ове дозволе, није смео дати ни паре, пошто је знао како је оних 2 хиљаде профућкао, али кад је добио акт из Министарства морао је дати. О томе је било и по новинама [речи], па је и интерпелација спремана од Мике Поповића, професора, но она је уташкана.

Од неколико дана по новинама се говори како је мајдан “Авала живе” готово престао радити, јер су акције тога друштва почеле нагло падати, те су тиме многи акционари оштећени. Неки су почели нападати због тога Ђуру Вајферта,⁴² као да је он крив. До њега нема кривица, јер и његов силан новац у акцијама истога друштва лежи, а то је главно у овом послу. Онај који би Ђуру познавао као што га ја и многи други, познајемо, рећи ће да је Ђура просто неспособан да швиндлује и вара публику, те да се он туђом муком користи. Њега ови напади морају болети. Он би волео да изгуби пола свога иметка, но да ко посумња у његово поштење и чистоту намера његових и карактера.

У новинама се појављује и сумња у солидност подuzeћа оне кланице у Нишу, коју оснива неко енглеско друштво на челу кога је неки Маршал.⁴³ “Одјек”, односно мин.[истар] нар.[одне] привреде, додуше умирују публику на рачун овога друштва, али да ли се и публика осећа умирена, то је питање. Ја бих рекао да публика не мисли добро о друштву, тако сам имао прилике чути од многих трговаца.

Јуче сам се срео са Милованом Миловановићем, начел.[ником] мин.[истарства] привреде. Рече да му је министар Коста рекао да дође да се са мном разговара о Управи фондова. Главна Контрола изнела је министру пуно неправилности и злоупотреба, па је тражила да [се] стане томе на пут, а нарочито да заустави издавање обвезница о којима се никакав рачун не зна у Управи фондова. Управа фонд.[дова] има 30 мил.[иона] динара капитала; у њој се не зна ни ко пије, ни ко плаћа и Скупштина би и прође и нико ни речи [не рече]. Говораху да је министар спремао неку реформу у Управи, али било је пречих ствари: да се учине неке измене у законима, да се донесу неки закони који би могли доћи и после годину и две дана. Скупштина је вољна да штеди на сваком кораку, а где се тиче капитала државног од 30 милијуна, нико се не нађе да узме реч, иако сам Ристи Поповићу и Ђоки Анђелковићу, посланицима, дао материјала да бар интерпелирају шта се то по Управи ради.

---

⁴² Ђорђе Вајферт, индустријалац и добротвор, рођен у Панчеву. У Србију прешао 1872. и основао највећу пивару у Србији. Први се у Србији почео бавити истраживањем руда и отварањем рудника.

⁴³ А. В. Маршал из Лондона 22. децембра 1890. добио је повластицу на петнаест година за клање свиња и прераду меса по тзв. америчком начину, тј. употребом машина.

Јуче изјутра отишао је краљ Милан. Испратили су га сви министри, намесници и часници општине. Сад је ред на краљицу Наталију. Милан је пуно заслужио да га испрате сви намесници и министри. Знате, тако политика захтева. Ја сам просто неспособан да разумем овакву вишу политику и више државне обзире. Право је имао неко, биће Пашић, [када је рекао] да ја немам политичке увиђавности као Пера [Велимировић], Андра [Николић] и Ђаја и сигурно као Таушановић. Е, де, де!

9. априла – Јутрос сам био код Саве Грујића. Сваке недеље свратим по једном к њему. Сава има својих слабости као и сви други, и [као] ја, и други и трећи. Ја га вољем, чини ми се, због његове доброте. У његовој кући ми је пријатно и проведем час–два. Прича ми јутрос како је Ђаја неком дописнику казао да су убице Белчева прошли кроз Београд даље. Па чак и имена њихова побројао. Овај не буде лењ, него шпијунира и доставља даље до знања и онда и влада бугарска и страна штампа прихвате, те то публикују и узму као факт, наравно, не казујући од куда се зна. Ђаја је чак и депешу о томе пропустио из Србије. Кад је таква депеша дошла Ристићу у руке, он се пренеразио и напао Пашића. Пашић одговара да не зна и не верује да је Ђаја таку депешу пропустио. Траже Ђају – нема га. Питају Стојана, начелника Ђајиног, и он вели: “Јес, Ђаја је дозволио да се така депеша испрати”. Велики државник Ђаја. То је тај што краде писма из фијоке Гарашанинове и потпирује ватру између Милана и Гарашанина. То му, уосталом, није рђав смер. Мора се рећи да му је то жестоко за руком испало. Само за унутрашњу политику Србије Ђаја је толико исто колико и какав позван Монден⁴⁴ (бив.[ши] мин.[истар] војни у Србији) да управља мин.[истарством] унутр.[ашњих] дела. Он може бити, и јест, паметан човек и даровит, али све за професора, а ако хоћете саветника. Никад у Шумадији не може бити добар Министар унутр.[ашњих] послова странац, који може 100 година живети у Србији и непознавати је (као што Шулиц, наш професор, никад није могао српски научити). Тако је и с Ђајом.

---

⁴⁴ Хиполит Флорентен Монден као мајор француске војске позван је 1861. у Србију ради организовања војске. Био је начелник војне управе од 1862. до 1865, када се вратио у Француску. Умро 1900.

Милан се пред полазак налазио са Васиљевићем⁴⁵ код Белимарковића и ту га је напао зато што краљици држи страну. То ће Васиљевић у мемоарима испричати.

Миша отишао на страну и заступа га Пера Велимировић. Чула Ристићка како је гђа Ваја⁴⁶ рекла за Ристића да је стара лола, само нема прилике да се лола. Ристић чуо, па одговорио г[оспо]ђи да те епитете госпођа задржи за своје млађе пријатеље, а да он и у млађе доба није био женскарош.

Варош говори, а ја ништа не знам сигурно, да ће Пашић да се жени са удовицом Жице Давидовића, Перком.

За Косту Таушановића чујем да иде у Берлин за посланика. Као министар не може остати због којекаквих прљавштина. Пашић га заклања и шиља на страну. Чаршија говори да је гђа Ваја за Пашића рекла: “Сад се може женити, кад ја нисам у Београду” и да баш она наваљује да се што пре ожени. Влада Љотић вечерас долази. Идем на станицу.

Уверио сам се да вођење ових бележака не могу бележити из дана у дан. Често има дан[а] кад ништа не чујем – или [сам] спречен да се с никим не састанем, или просто што баш ништа нема од значаја.

Са Таушановићем нема ништа. Неће ићи још нигде на страну. Можда за време неко још.

[нема датума] маја – Вујић иде у Петроград (отишао је још прошлог месеца) да изврши конверзију⁴⁷ дугова и да од руске владе тражи два милијуна рубаља, те да се исплати Милан како више не би у Србију долазио. Канда после оног отказа Ротшилда за уговорени зајам Русији неће ништа бити ни од конвертовања српских дугова. Већ за оних 2 милијуна, држим, неће ништа бити, јер не знам какве би љубави имала Русија да баш она даје 2 милијуна да Милан не долази више у Србију?

6. маја – Синоћ је била мин.[истарска] седница. Данас у 2 сата дошао је вод жандарма и полиција да тера краљицу. Света пуно. Коњица и жандарми на све стране. Војска под оружјем.

---

⁴⁵ Алимпије Васиљевић (1831–1911), професор Велике школе, политичар, један од вођа Либералне странке, више пута министар просвете и посланик у Петрограду.

⁴⁶ Супруга Косте Таушановића.

⁴⁷ У оргиналу стоји “конверзацију”.